

V ČOM VIDÍM PRÍNOS SPOLUPRÁCE KRAJÍN
VIŠEGRÁDSKEJ ŠTVORKY ALEBO O ZMYSLE
REGIONÁLNEJ SPOLUPRÁCE V STARONOVEJ
STREDNEJ EURÓPE

ÚVOD

V spoločenských vedách je už zvykom, politológiu a históriu nevnímajúc, že argumenty vedúce k obhajobe tzv. definitívnych záverov sa stávajú, v slobodne sa rozvíjajúcich spoločnostiach, najčastejším terčom odbornej kritiky. Preto akýkoľvek záver alebo hodnotenie by malo vychádzať z nezaujatej analýzy danej situácie, o to viac, že sa jedná o región strednej Európy.

Hneď v úvode je nutné zdôrazniť, že spolupráca krajín Višeγράdskej štvorky nezahŕňa len spoluprácu týchto krajín na bilaterálnej úrovni. Obrovský dôraz sa kladie taktiež na vzájomnú podporu týchto štátov pri presadzovaní svojich zahraničnopolitických záujmov na medzinárodnej scéne. A práve tieto dva aspekty sú kľúčom k pochopeniu zmyslu znovuzrodenia Višeγράdskej skupiny.

Ako vyplýva zo samotného názvu, stredná Európa je pojem nie novodobý, ale napriek tomu neustále diskutovaný. Aj keď história strednej Európy sa nezačína písať len rozpadom sovietskeho bloku, geopolitická situácia sa v tomto priestore začiatkom deväťdesiatych rokov pozoruhodne zmenila a vynorilo sa množstvo otázok. Medzi nimi otázky nielen samotného vymedzenia stredoeurópskeho priestoru, ale aj jeho nového zahraničnopolitického smerovania.

Znovuzrodila sa nielen stredná Európa, ale aj Európa ako taká. To okrem iného znamená aj to, že po prvé, došlo k pozoruhodnému prehĺbeniu vplyvu jej rôznych častí navzájom, predovšetkým Východu a Západu. Spolu s komercializáciou spoločnosti a prenikaním tzv. západnej kultúry do strednej Európy začali do tohoto staronového priestoru prenikať aj mnohé trendy v presadzovaní zahraničnopolitických a zahraničnoekonomických záujmov štátu. Po druhé, došlo k oživeniu vyše polstoročia umelo zmrazených vzťahov v rámci samotnej strednej Európy. V tomto kontexte nebolo teda možné postaviť nové bilaterálne vzťahy bývalých sovietskych satelitov len na nových a prevažne podobných tak východiskách ako aj cieľoch. Vynorili sa mnohé nevyriešené otázky, ktoré sa museli zákonite odraziť aj v konštituovaní politickej stability celej strednej a východnej Európy.

Nie je preto možné ignorovať politický a ekonomický vývoj v západnej Európe a zvyšku sveta. O to viac, že tieto trendy majú už vyše päťdesiatročnú históriu. Jedná sa o

postupujúce trendy medzinárodnej kooperácie, medzinárodnej integrácie, ale aj regionalizácie.

Možnosti reakcie krajín strednej a východnej Európy (ďalej len „krajín SVE“) na tieto trendy sú v teoretickej rovine rôzne. Okrem, myslím si nezmyselnej izolácie, je tu možnosť, buď prehĺbiť vzájomnú kooperáciu a integráciu medzi krajinami SVE, alebo nadviazať na postupujúcu integráciu zo Západu. Realita je však vždy zložitejšia. Aj keď medzi hlavné priority zahraničných politík väčšiny krajín SVE patrí neodmysliteľne integrácia do západných zoskupení, nie je možné ju uskutočniť bez podporovania dobrých susedských vzťahov v rámci blízkeho regiónu. Podpora tejto spolupráce vychádza nie len zo životných záujmov krajín SVE, ale aj zo strany ich cieľových zoskupení, či už sa jedná o NATO, alebo EÚ. Prečo je tomu tak? Ukazuje sa, že užšia regionálna spolupráca je základom a predpokladom širšej integrácie.

Ako vyplýva z uvedeného, chcem sa v práci zaoberať zmyslom samotných integračných procesov v strednej Európe s dôrazom na Višegrádsku spoluprácu. To však nazdávam sa nie je možné bez počiatočného definovania pojmov ako je kooperácia a integrácia, vymedzenia pojmu stredná Európa, a opísania integračných ale aj dezintegračných procesov v tomto priestore za posledných desať rokov. Višegrádska spolupráca je len jedným, aj keď dnes najvýraznejším, prejavom vitality tohto regiónu. Venujem sa jej v poslednej časti práce.

Aký je zmysel regionálnej spolupráce? Prečo je práve Višegrádska spolupráca dnes taká aktuálna? Aké sú jej pozitíva z pohľadu potenciálneho rozšírenia euroatlantických zoskupení na východ? Je s skutočnosťou Višegrádska spolupráca taká živá ako sa o nej diskutuje? Na tieto otázky sa pokúsim odpovedať v závere.

Keďže si uvedomujem, že práca poskytuje len úzko ohraničený priestor pre podanie danej problematiky, pri písaní sa stalo mojim cieľom poukázať na všeobecné tendencie a širšie súvislosti procesov prebiehajúcich v našom regióne. Preto sa v práci konkrétne nezaoberám niektorými dôležitými udalosťami, ktoré by pri štúdiu danej problematiky nemali ostať mimo pozornosť.

1. Integrácia a stredoeurópsky priestor

Integrácia je dnes všeobecne uznávaný jav. Avšak poprední odborníci z oblasti ekonómie a práva, zaoberajúci sa podstatou tak integrácie, ako aj kooperácie, ešte nedospeli k ich presnej a jednotnej definícii.¹

S pomedzi rôznych foriem integrácie sa najviac spomína ekonomická integrácia. Jednou z príčin je fakt, že najväčšia zhoda záujmov jednotlivých krajín existuje predovšetkým v súvislosti s ich ekonomickými záujmami. Politický faktor a úvahy o bezpečnostných otázkach hrajú však tiež dôležitú úlohu pri vzniku a zániku regionálnych organizácií.² Ak by sme mali pridať k prebiehajúcim integračným procesom dnešných dní konkrétny geografický faktor, tak jeden z najintenzívnejších integračných procesov prebieha práve na európskom kontinente.

Medzinárodné vzťahy, viac ekonomické ako politické alebo vojenské, nadobudli po II. svetovej vojne nové formy. Jej výsledkom bolo nielen vytvorenie bipolárneho systému dvoch pôvodom neeurópskych supervelmocí, ale aj politické a ekonomické zdecimovanie bývalých európskych mocností ako Francúzsko alebo Veľká Británia. V samotnej Európe sa objavili tendencie kooperácie a integrácie hneď po skončení vojny s cieľom rekonštrukcie zničených krajín. Po neúspešných pokusoch o politickú a vojenskú integráciu sa úsilie kontinentálnej demokratickej Európy sústredilo na vytvorenie ekonomických integračných inštitúcií. Takto sa proces ekonomickej integrácie v západoeurópskom priestore, započatý už v roku 1921 vznikom colnej únie medzi Belgickom a Luxemburgom, presúval postupne východným smerom.³ Po páde železnej opony, rozdeľujúcej Európu na dva bloky, sa integrácii otvorila aj stredná a východná Európa.

Situácia si vyžiadala, aby sa popri ekonomickej integrácii, začala rozvíjať aj integrácia politická a s ňou spojená integrácia vojenská. Jednotlivé charakteristiky integrácie sú rozpracované okrem iných aj v ekonomickej teórii. Spomeniem len tie, ktoré sú aplikovateľné na integráciu všeobecne⁴:

¹ Nováčková, D. a kol.: Európska integrácia. Eurounion, Bratislava 2000, s. 36

² Nyusztay, L.: Regional initiatives in East-Central Europe: the case of the Vishegrad Group and the Central European Free Trade Agreement.

³ Hnízdo, B.: Mezinárodní perspektivy politických regionů. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1995, s. 74

⁴ Hontyová, K. a kol.: Ekonomická teória. Elita, Bratislava 1996, s. 160

- Vznik a pokračovanie integrácie je podmienené určitým stupňom rozvoja a deľby práce, medzinárodnej špecializácie a kooperácie.
- Integrácia je regulovaný proces. Je to teda vedomý proces riadený rôznymi subjektami (napr. štátmi), čo je nemožné povedať o globalizácii.
- Integrácia si vyžaduje vzájomné prispôsobovanie sa.
- Integračné procesy majú regionálny charakter

Pre hlbšie pochopenie integrácie je vhodné ju porovnať s kooperáciou. Zatiaľ čo pri kooperácii (napríklad pri odstraňovaní colných bariér) si jednotlivé štáty zachovávajú svoju suverenitu a rozhodovacie právomoci, pri integrácii sa vedome a dobrovoľne vzdali časti svojich suverénnych práv. Cieľom integrácie je budúce zjednotenie.

1.1. Vymedzenie stredoeurópskeho priestoru

Na prvý pohľad sa jedná o jasný pojem. Geografické vymedzenie strednej Európy nie je poznačené časom a medzinárodno-politickou situáciou ako je to v prípade geopolitického vymedzenia. Množstvo nejasností však sem vnáša mimo iného fakt, že geografické determinanty ako sú rieky a pohoria neohraničujú strednú Európu, ale ju pretínajú a delia na viac častí. Stredná Európa bola teda definovaná viac v súvislosti so štátmi pokrývajúcimi toto územie ako v geografickej terminológii. Preto sa aj obsah pojmu strednej Európy v priebehu času neustále menil, alebo dokonca úplne popieral.

Čo sa týka strednej Európy, zhoda nie je ani na poli geopolitiky. Existuje koncepcia, ktorá hovorí o jej dvoch základných podobách: buď s Nemeckom, kde je ponímané kultúrne, ekonomicky a politicky ako dominantný štát; alebo bez Nemecka⁵. Iná koncepcia toto rozdelenie ešte rozširuje a variantu bez Nemecka delí na ďalšie dve možné alternatívy⁶: jedna vychádza zo spoločného dedičstva habsburského súštátia; a druhá vymedzuje strednú Európu ako priestor medzi Nemeckom (alebo nemecky hovoriacim regiónom) a Východom (ako oblasťou s odlišnou kultúrnou a politickou tradíciou ortodoxného kresťanstva východnej Európy a Balkánu). Po roku 1989 došlo medzi takto chápanými štátmi strednej Európy k spolupráci v ekonomickej a politickej oblasti a sformovala sa Višegrádska skupina.

⁵ Krejčí, O.: Geopolitika stredoevropského priestoru. Ekopress, Praha, 2000, s. 11

⁶ Hnízdo, B.: Mezinárodní perspektivy politických regionů. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1995, s. 84

Pre predmet tejto práce, myslím si, je vhodné priblížiť spomínané alternatívy „bez Nemecka“.

Po prvé, Rakúsko-Uhorské dedičstvo skutočne zanechalo v nástupníckych krajinách množstvo spoločných znakov vytvárajúcich podobnú politickú kultúru v tomto priestore. Pre toto tvrdenie nahráva aj fakt, že po rozpade sovietskeho bloku, a teda aj umelej hranice rozdeľujúcej Európu na dva celky, vznikla politická spolupráca známa dnes ako Stredoeurópska iniciatíva. Zahrňovala krajiny od Talianska (vtedy člena NATO a ES), cez Rakúsko (vtedy neutrálne) až po bývalé komunistické krajiny (Maďarsko, Česká republika, Slovensko, a Poľsko). Medzi členské štáty patrila aj bývalá Juhoslávia, ktorá však svojím rozpadom skomplikovala činnosť tejto organizácie. Problémom je, že toto spoločné dedičstvo je v jednotlivých štátoch chápané rôzne, pričom je chápané intenzívnejšie v Maďarsku, Slovinsku a Chorvátsku. V samotnom strede takto vnímanej strednej Európy je tento smer zahraničnej politiky chápaný len ako alternatíva k hlavnej orientácii Rakúska na Nemecko a iné štáty EÚ.

Druhý variant „bez Nemecka“ je postavený na inom základe. Významným faktorom integrujúcim tieto krajiny V4 bola ich spoločná história v povojnovom období, ktorá determinovala ich spoločné ciele aj po roku 1989, teda integrácia do EÚ a NATO. Následný vývoj po roku 1993 však ukázal, že ani tento priestor nie je jednotný. Ako jeden z rušivých faktorov, komplikujúcich vzťahy medzi niektorými štátmi V4, tu pôsobí práve spoločná minulosť v rámci Rakúsko-Uhorska. Jedná sa predovšetkým o problém národnostných menšín. Taktiež rozpad ČSFR poukázal skôr na divergentné tendencie v tomto regióne, ako na záujem spoločne sa integrovať.

Vo všeobecnosti kvôli spomínaným geografickým a geopolitickým znakom strednej Európy ju nie je možné považovať za región uzatvárajúci sa do seba, ale práve naopak, usilujúci sa o rozšírenie európskeho priestoru. Je to dané nie len jeho geografickými črtami, ale hlavne prevažujúcou ideovou klímou orientovanou v súčasnosti prevažne „prointegračne“ a „proeurópsky“.

1.2. Integrácia verzus dezintegrácia v strednej Európe

Integrujúcim faktorom v regióne strednej Európy sa stali práve spomínané spoločné východiská a ciele. Rozpad Varšavskej zmluvy a Rady vzájomnej hospodárskej pomoci podnietil vznik rôznych koncepcií politického usporiadania strednej Európy. Objavila sa

napríklad myšlienka československo-poľskej federácie, ktorú oživil Zbigniew Brzezinski. Riešenia konkrétnych problémov však, obrátili teoretické úvahy iným smerom. Za logickú a opodstatnenú sa ukázala spolupráca troch krajín – Československa, Poľska a Maďarska – v rámci novovznikajúcej regionálnej spolupráce pod symbolickým názvom Višeegrádska skupina. Objavili sa aj iné formy spolupráce v rámci CEFTA a Stredoeurópskej iniciatívy.

Predtým ako bližšie rozoberiem spomínané integračné snahy v strednej Európe, je nevyhnutné venovať pozornosť aj dezintegračným tendenciám. Bezprostredne po rozpade ZSSR sa vlna nestability preniesla aj na bývalú Juhosláviu. Zatiaľ čo rozpad ČSFR prebehol bez násilia, delenie štátu v Juhoslávii bolo krvavé.⁷ Na začiatku stál rozpad Komunistickej strany Juhoslávie na komunistické strany jednotlivých republík. Následne na to sa konštituovali aj iné politické strany, ktoré sa v prevažnej miere prezentovali nacionalizmom. Keď po vyhlásení nezávislosti a vystúpení z federácie Slovinska a Chorvátska nasledoval vojenský zásah juhoslovanskej federálnej armády, vypukla občianska vojna. Ohniskom nezhôd sa stali oblasti s početnou srbskou menšinou. Medzinárodné uznanie Slovinska a Chorvátska však prispeli vo výraznej miere k neutralizácii napätej situácie.

Aj keď západná Európa a zvyšok demokratického sveta očakávali, že regionálne integračné snahy v rámci Višeegrádskej skupiny sa stanú určujúcimi pre všetky zainteresované krajiny, realita bilaterálnych vzťahov bola značne odlišná. Nezhody nastali tak, v slovensko-českých vzťahoch, ako aj slovensko-maďarských vzťahoch. Výsledkom takéhoto vývoja bol rozpad ČSFR na dva nástupnícke štáty a následné zmrazenie spolupráce medzi krajinami V4.

SEI, CEFTA a česko-slovenské vzťahy

Ako už bolo vyššie povedané, udalosti po roku 1989 boli z geopolitického hľadiska prelomové. Takáto nová situácia dala priestor pre nové integračné snahy a tendencie v regióne. Okrem SEI (Stredoeurópskej iniciatívy), CEFTA (Stredoeurópska zóna voľného obchodu, a Colnej únie medzi SR a ČR je začiatkom 21. storočia najviac podporovaná Višeegrádska skupina. Tej by som však chcel venovať priestor v samostatnej podkapitole.

Ako jedna z prvých integračných tendencií vznikla *Stredoeurópska iniciatíva (SEI)*. Pôvodne toto zoskupenie malo 4 členov (Rakúsko, Taliansko, SFRJ a Maďarsko). Za

⁷ Plechanovová, B., Fidler, J.: Kapitoly z dejín mezinárodných vzťahů 1941 – 1995. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1997, s. 207

krátko však pristúpilo aj Poľsko a ČSFR, a teda zmenil sa aj názov z pôvodnej *Quadragnály* cez *Pentagonálu* na *Hexagonálu* (1991). Po rozpade Juhoslávie pristúpili ďalšie štáty a zoskupenie sa premenovalo na Stredoeurópsku iniciatívu. S pokračujúcimi udalosťami (napr. rozpad ČSFR) vzrástol počet členov na 16⁸ (Summit v Gráci v 1996).⁹

SEI nie je medzinárodnou organizáciou a nemá ani stále inštitúcie, ale je len formou regionálnej spolupráce (okrem stáleho Výkonného sekretariátu v Terste, ktorý bol zriadený v roku 1997 ako administratívna pomoc predsedajúcemu štátu). Medzi hlavné ciele SEI patrí: podpora a prehĺbenie spolupráce na bilaterálnej a multilaterálnej úrovni medzi členskými štátmi navzájom; posilnenie účasti všetkých členských štátov na procese európskej integrácie; posilnenie ekonomickej transformácie; zabránenie vytváraniu nových deliacich čiar a rozdelenia Európy; a orientácia na pomoc najmenej rozvinutým štátom. Súčasnou prvoradou úlohou SEI je vzájomná podpora štátov usilujúcich sa o členstvo v Európskej únii. Je taktiež považovaná za vhodnú platformu pre výmenu názorov na aktuálne otázky týkajúce sa regiónu.

Problémom pri realizácii záujmov a spoločných cieľov v rámci SEI je fakt, že toto združenie je zložené, po prvé, z veľkého množstva krajín, a po druhé, z veľmi rozdielnych krajín. Jedná sa o krajiny, ktoré sú členmi EÚ ako Taliansko a Rakúsko, ale aj krajiny ekonomicky zaostávajúce a politicky nestabilné ako napríklad Rumunsko a Macedónsko.

Význam SEI pozoruhodne vzrástol po eskalovaní násilia na Balkáne v súvislosti s obnovou zničeného regiónu. Táto sa stala aj hlavným bodom dvojtýždenného summitu v predsedov vlád krajín SEI Prahe v novembri 1999.¹⁰ Išlo predovšetkým o zapojenie sa SEI do Paktu stability pre juhovýchodnú Európu. Nepochybniteľná úloha SEI pri realizácii Paktu stability bola umocnená tým, že príjemcovia hospodárskej pomoci v juhovýchodnej Európe sú v prevažnej väčšine aj členskými štátmi SEI.

Ďalšou z foriem regionálnej spolupráce, tentokrát však výhradne v hospodárskej oblasti, je *Stredoeurópska zóna voľného obchodu (CEFTA)*.¹¹ Vznikla vo Varšave v decembri 1992. Medzi jej hlavné ciele patrí vytvoriť oblasť voľného obchodu, a to postupnou liberalizáciou vzájomných obchodných vzťahov a odstránením tarifných prekážok v priebehu

⁸ Členskými krajinami sú: Rakúsko, Taliansko, Slovensko, Česká republika, Poľsko, Maďarsko, Slovinsko, Bosna a Hercegovina, Chorvátsko, Macedónsko, Albánsko, Bielorusko, Bulharsko, Rumunsko, Ukrajina a Moldavsko.

⁹ Stredoeurópska iniciatíva. In: www.foreign.gov.sk/slovak/index.htm, 11. 4. 2001

¹⁰ Lukášek, L.: Summit a ekonomické fórum Stredoevropské iniciatívy – spoločne v realizaci Paktu stability pro jihovýchodní Evropu. In: Mezinárodní politika, 1999,č. 12, s.20

prechodného obdobia. Medzi hlavné orgány patrí Spoločný výbor CEFTA a Predsedníctvo Spoločného výboru CEFTA (jej najvyšší predstaviteľ). K zakladajúcim štyrom krajinám (Česká republika, Maďarsko, Poľsko a Slovenská republika) sa postupne pridali tri štáty. Bolo to Slovinsko (1996), Rumunsko (1997) a Bulharsko (1999).

CEFTA vznikla v období, keď hlavná spolupráca jej zakladajúcich štátov v rámci Višeγράdskej skupiny postupne slabla. Spolupráca sa z politickej oblasti časom vytratila úplne (v prípade Slovenska a Českej republiky situácia vyústila až do vzájomného obviňovania zo zodpovednosti na rozpade Višeγράdskej skupiny). Z opačného uhla pohľadu je možné tvrdiť, že CEFTA svojim vznikom ešte viac oslabil už aj tak nestabilnú V4, a teda prispela k jej zmrazeniu.

Ekonomická spolupráca v rámci Višeγράdu nenadobudla konkrétny rozmer. Preto sa platformou pre ekonomickú spoluprácu stala práve CEFTA. Nejednalo sa však o vznik samostatnej novej zóny voľného obchodu. Všetky zakladajúce krajiny mali totiž v čase podpisovania zakladajúcej Zmluvy (Krakov 21. 12. 1992) podpísané asociačné dohody s EÚ. CEFTA bola chápaná z ich strany len ako nástroj koordinácie príprav týchto krajín pre vstup do EÚ. Keď boli zahájené negóciácie o vstupe niektorých členských krajín CEFTA do EÚ, táto sa dostala na okraj ich záujmu. Dokonca vzrástli v niektorých prípadoch aj bariéry necolného charakteru.¹²

Pôvodným cieľom CEFTA bola vzájomná liberalizácia a podpora ekonomickej spolupráce. Od svojho vzniku CEFTA priniesla členským krajinám pozoruhodné výsledky. Po prvé, rapídne sa zvýšil vzájomný obchod a rýchlou liberalizáciou obchodnej výmeny bol bez cla realizovaný takmer 100% priemyselný obchod už v januári 2000. Po druhé, CEFTA napomohla preorientácii v zahraničnom obchode svojich členov na krajiny EÚ, a zmene komoditnej skladby exportu. Po tretie, pôsobila pozitívne pri riešení problémov spojených s transformáciou centrálne riadených ekonomík na liberalizované. Po štvrté, došlo k prehĺbeniu ekonomickej integrácie vo vnútri CEFTA. Po piate, Slovinsko, Rumunsko a Bulharsko sa stali členmi CEFTA bez toho, aby sa zmenil jej voľný (neinštitucionalizovaný) charakter. A na záver, štyri krajiny CEFTA sa stali členmi OECD, a tri členmi NATO.¹³

Poľnohospodárstvo vnieslo do spolupráce krajín v rámci CEFTA množstvo problémov a protekcionistických opatrení. Zhoda neexistuje ani pri uznávaní rôznych kvalitatívnych certifikátov. Otázkou ostáva aj fakt, čo bude s CEFTA po vstupe niektorých krajín do EÚ. V

¹¹ Stredoeurópska zóna voľného obchodu. In: www.foreign.gov.sk/slovak/index.htm, 11. 4. 2001

¹² Ako tomu bolo v prípade Maďarska, ktoré vyžadovalo vyššiu certifikáciu pri dovoze.

¹³ Nyusztay, L.: Regional initiatives in East-Central Europe: the case of the Vishegrad Group and the Central European Free Trade Agreement.

tomto prípade zrejme CEFTA nezanikne, pretože v nej ostanú aj krajiny mimo EÚ a niektoré ďalšie môžu do nej ešte len vstúpiť, ale na krajiny CETFA, ktoré vstúpia do EÚ sa bude vzťahovať spoločná obchodná politika Únie, a teda budú musieť vypovedať bilaterálne preferenčné dohody, ako aj dohodu CEFTA.¹⁴

Vzhľadom na to, že predmetom mojej práce sú integračné procesy prebiehajúce v strednej Európe, je myslím si nevyhnutné, spomenúť aj *Colnú úniu medzi Slovenskou republikou a Českou republikou*. Z ekonomického hľadiska je colná únia druhým stupňom ekonomickej integrácie. Prvým je pásmo voľného obchodu. V colnej únii zainteresované krajiny uplatňujú voči tretím krajinám spoločnú colnú politiku. *Dohoda o Colnej únii medzi ČR a SR* bola podpísaná koncom roku 1992 a nadobudla platnosť v roku 1993. Obidve krajiny sa dohodli na vytvorení spoločnej colnej únie v súlade s ustanoveniami Všeobecnej dohody o clách a obchode (GATT). Cieľom únie je voľný pohyb tovaru a služieb, integrácia ekonomík a hospodárskej politiky zmluvných krajín. Voči tretím štátom je uplatňovaná spoločná colná a obchodná politika. Dôležitým faktom je aj to, že táto forma integrácie je postavená na orgánoch colnej únie, je teda inštitucionalizovaná (čo nie je prípad SEI a v minulosti aj čiastočne V4).

Táto snaha o ekonomickú integráciu nadväzuje na približne sedemdesiatročnú spoločnú históriu oboch republík. Je preto z pragmatického hľadiska logické, že k nej došlo. Politické vzťahy však v priebehu existencie prvých rokov nových štátov postupne ochladli. K ich oživeniu došlo až po zmenách na vedúcich postoch obidvoch republík po roku 1998.

2. Višegrádska spolupráca

2.1. Bilaterálne vzťahy krajín V4

Rok 1998 znamenal zmenu na vrcholových postoch v krajinách V4. K moci sa dostali politické sily viac naklonené vzájomnej spolupráci, ako tomu bolo do roku 1998. K najmarkantnejšej zmene pritom došlo asi v Českej republike a na Slovensku. A keďže sa Slovensko dostalo v druhej polovici deväťdesiatych rokov do čiastočnej izolácie v strednej Európe a tak prispelo do veľkej miery k oslabeniu spolupráce v celom regióne, budem sa tu zaoberať len bilaterálnymi vzťahmi z pohľadu Slovenska. V týchto oblastiach totiž došlo k najvýraznejším zmenám. Do vlády obidvoch krajín sa dostali politické strany nezaťažené

¹⁴ Kollár, M., Mesežnikov, G.: Slovensko 2000 – súhrnná správa o stave spoločnosti. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2000, s.376

bremenom rozpadu bývalej ČSFR.¹⁵ V česko-slovenských vzťahoch sa teda začala písať etapa nových bilaterálnych vzťahov. Slovenská republika si redefinovala národný záujem v najväčšej miere. Prioritou sa stalo dobehnutie susedných štátov v integračných procesoch do euroatlantických štruktúr a obnovenie bližšej regionálnej spolupráce. V oboch prípadoch sa ukázalo ako nutné znovu oživiť Višehradsku skupinu. V duchu V4 sa potom zintenzívnili bilaterálne vzťahy nielen medzi Českou republikou a Slovenskom, ale aj medzi Českou republikou, Maďarskom a Poľskom navzájom.

Na čelo tak SR ako aj ČR sa dostali politici, ktorí už neniesli priamu zodpovednosť za rozdelenie ČSFR. Boli preto viac naklonení opätovnému zblíženiu oboch krajín. K tomu prispeli v nemalej miere aj spoločné zahraničnopolitické ciele. Konkrétnej spolupráci otvorila dvere prvá oficiálna návšteva českej vládnej delegácie na Slovensku 23. novembra 1998 v Bratislave.¹⁶ Podmienkou nových bilaterálnych vzťahov však bolo vysporiadanie sa s problémami minulosti. Najzávažnejším z nich bolo delenie majetku bývalej federácie – často zneužívanej kauzy na oboch stranách. 25. november 1999 sa stal dňom, kedy došlo k podpísaniu Zmluvy o spoločnom postupe pri delení majetku.¹⁷ K spolupráci došlo postupne aj v iných oblastiach ako školstvo, kultúra, veda, obchod a priemysel.

V slovensko-maďarských vzťahoch sa nachádzalo veľa konfliktných bodov tak v minulosti, ako aj dnes. Avšak aj tu došlo po roku 1998 k pozoruhodným zmenám. Nejedná sa pritom len o spomenuté zmeny v zahraničnopolitickom smerovaní novej vládnej garnitúry na Slovensku. K čiastočnému uvoľneniu došlo predovšetkým v súvislosti so vstupom politickej strany reprezentujúcej maďarskú menšinu na Slovensku (SMK) do vládnej koalície. Tento krok mal aj širšiu zahraničnopolitickú dimenziu. Imidž Slovenska sa zlepšil. Slovensko-maďarským vzťahom napomohla aj atmosféra višegrádskej spolupráce. Konkrétne sa jedná o spoločné ciele v zahraničnej politike oboch štátov.

Základnou platformou spolupráce Maďarska a Slovenska je tzv. Základná zmluva.¹⁸ Bolo vytvorených postupne 12 slovensko-maďarských komisií, ktoré sa majú zaoberať riešením konkrétnych problémov. Došlo v posledných dvoch rokoch aj k zintenzívneniu návštev politických predstaviteľov oboch krajín. Maďarský prezident Árpád Göncz a slovenský prezident Rudolf Schuster sa po prvýkrát stretli na slovenskej pôde 6.-7. septembra

¹⁵ Leška, V.: Česko-slovenské blýskání na časy. In: Mezinárodní politika, 2000, č. 7, s. 18

¹⁶ Tamtiež, s. 19

¹⁷ Kollár, M., Mesežnikov, G.: Slovensko 2000 – súhrnná správa o stave spoločnosti. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2000, s.377

1999. Problémovou oblasťou je však nedoriešený spor o Sústavu vodných diel Gabčíkovo – Nagymaros.

Vzhľadom na svoju polohu, rozlohu, a veľkosť je Poľsko považované za regionálnu mocnosť. Slovensko-poľské vzťahy patria k vzťahom, ktoré sú vo všeobecnosti považované za bezproblémové. Prirodzene aj tu došlo k citeľnému ochladeniu spolupráce pred rokom 1998. Spoločné ciele krajín V4 však dali novú dimenziu aj slovensko-poľským vzťahom. Poľsko bolo vždy podporovateľom integračných snáh Slovenska do euroatlantických štruktúr a od tohoto smerovania sa odvíjala vždy aj intenzita a kvalita slovensko-poľských vzťahov. Keď si nová slovenská politická elita stanovila medzi hlavné ciele integrovať sa do EÚ a NATO, Poľsko jej vyjadrilo jasnú podporu a poskytlo pomoc. K posilneniu spolupráce došlo aj v slovensko-poľských vzťahoch až po roku 1998. K prvej oficiálnej návšteve poľského premiéra J. Buzeka na Slovensku došlo až 31. 5. 2000.

2.2. Višegrádska spolupráca

Po dramatických zmenách na politickej mape strednej Európy na začiatku deväťdesiatych rokov sa regionálne iniciatívy objavili ako logické pokračovanie existujúcich politických a ekonomických vzťahov – o to viac, ak sa jednalo o krajiny geograficky si blízke. Niektorí autori hovoria dokonca o novej vlnе regionalizmu v strednej a východnej Európe.¹⁹

To bol aj prípad ČSFR, Maďarska a Poľska. Ako integrujúce faktory tu pôsobili okrem už spomínanej geografickej polohy, historickej blízkosti a existujúcich vzťahov aj spoločné úlohy a takmer identické ciele. Aktuálnymi úlohami boli ukončenie činnosti Varšavskej zmluvy, pretransformovanie ekonomických vzťahov v rámci RVHP do kvalitatívne novej formy, vyriešenie problémov s odsunom sovietskych vojsk a mnohé ďalšie. Hlavnými cieľmi sa stali ekonomická a politická transformácia vo vnútri krajín a integrácia do západoeurópskych integračných zoskupení (predovšetkým NATO a EÚ).

Ako bolo spomenuté v úvode, začiatkom deväťdesiatych rokov sa objavili v strednej Európe dve tendencie: proces integrácie do euroatlantických štruktúr a vzájomné prehĺbovanie spolupráce v rámci nového regiónu. V tomto zmysle sa ako najintenzívnejšia javila spolupráca štyroch spomínaných stredoeurópskych krajín.

¹⁸ Zmluva o dobrých susedských vzťahoch a priateľskej spolupráci podpísaná v roku 1995 v Paríži.

¹⁹ Nyusztay, L.: Regional initiatives in East-Central Europe: the case of the Visegrad Group

Zahraničie sa na túto iniciatívu pozeralo spočiatku neutrálne a až odmietavo – predovšetkým v momentoch, keď sa objavili koncepcie Višeγράdskej spolupráce ako nového európskeho mocenského centra.²⁰ Význam a podpora Višeγράdu však vzrástla, keď došlo k jeho vykryštalizovaniu ako prípravy a testu regionálnej spolupráce pred začlenením sa jeho členských krajín do euroatlantických štruktúr. Úloha Višeγράdu bola, a v súčasnosti je, prirovnávaná k Severskej rade alebo Beneluxu. Jeho význam a kredit na medzinárodnej scéne vzrástol aj v súvislosti s nepokojmi na Balkáne a rozpadom Sovietskeho zväzu. Krajiny V3 sa javili ako nesporný ostrov stability v mori chaosu a ničivej deštrukcie.²¹

Višeγράdska spolupráca však prešla za desať rokov svojej existencie komplikovaným vývojom. Vo všeobecnosti je možné toto obdobie rozdeliť do troch etáp: založenie a prvé kroky v rokoch 1991 a 1992; oslabenie a spochybnenie spolupráce spadajúce do rokov 1993 až 1999; oživenie prítomné od roku 1999.

Pre prvé obdobie bolo charakteristické, že Višeγράdska spolupráca sa vykryštalizovala ako regionálna spolupráca stojaca na dvoch faktoroch: vnútornej potreby a zahraničnej podpory. Po prvé, spolupráci boli naklonené všetky tri štáty, pretože sa stala významným medzníkom nie len vo vzájomných bilaterálnych vzťahoch, ale aj – a hlavne – ukázala sa ako najvhodnejším prostriedkom dosahovania zahraničnopolitických záujmov a vďaka nej bolo možné prezentovať Višeγράdsku skupinu v zahraničí ako zoskupenie troch najvyspelejších štátov v priestore bývalého sovietskeho bloku. Po druhé, EÚ podporovala a podporuje regionálne štruktúry akou bol vznikajúci Višeγράd.

S spomínanom období došlo k nadviazaniu kontaktov s NATO, k podpísaniu asociačných dohôd s ES (december 1991) a vzniku CEFTA.

Existencia Višeγράdskej spolupráce sa dostala do druhej fázy po tom, ako sa skomplikovali predovšetkým vzťahy medzi Slovenskom a Českou republikou a Slovenskom a Maďarskou republikou. Problémy dostali konkrétnu tvár po voľbách v júni 1992 v bývalej ČSFR. Na českej strane sa vytvoril priestor pre presadzovanie pragmatickej politiky samostatného vstupu ČR do euroatlantických štruktúr, a na slovenskej strane zas priestor pre

and the Central European Free Trade Agreement.

²⁰ Pástor, Z.: Dejiny Slovenska. FPVaMV UMB, Banská Bystrica 2000, s. 154

²¹ Nálevka, V.: Světová politika ve 20. století (II.). Nakladatelství Aleš Skřivan ml., Praha 2000, s. 245

presadzovanie samostatnej štátnosti SR. V prvom prípade boli na českej strane živené ilúzie o ČR ako regionálnej mocnosti, ktorá však na západe nenašla širšiu podporu. Osamostatnenie Slovenska vynieslo do pozornosti zas problémy spojené s početnou maďarskou menšinou pobývajúcej na jeho území. Za problematické oblasti boli označené aj nezhody okolo inštitucionálneho zabezpečenia Višeγράdskej spolupráce.

Prelomovým rokom spolupráce štyroch Višeγράdskych krajín bol rok 1998. Po výmenách na vedúcich postoch, ktoré so sebou priniesli voľby na Slovensku, ale aj v Čechách možno hovoriť o znovuzrození Višeγράdskej spolupráce. Príčiny obnovy tejto regionálnej spolupráce však majú aj medzinárodnú dimenziu, pričom rozhodujúcimi sa stali summit NATO v Madride (1997) a summit EÚ v Luxemburgu v 1997 (respektíve rozhodnutie o začatí vstupných rokovaní s Českou republikou, Estónskom, Maďarskom, Poľskom a Slovinskom prijaté 31. marca 1998). Logickým vyústením týchto udalostí bolo, že krajiny, kedysi spolupracujúce v rámci V3, svoje kontakty obnovili. Ku konkrétnemu rozhodnutiu obnoviť Višeγράdsku skupinu došlo 21. októbra 1998. Keďže v tom období už boli známe výsledky parlamentných volieb na Slovensku, bolo viac menej jasné, že dôjde k plnohodnotnému znovuzrozeniu Višeγράdu. Pre objektivnosť pri odhaľovaní príčin stojacich v pozadí tejto obnovy je však nutné dodať, že Česká republika, Maďarsko a Poľsko dospeli do štádia, keď mohli byť s nimi začaté rokovania o vstupe do EÚ a NATO samostatne, nie vďaka vzájomnej spolupráci.

Višeγράdska spolupráca sa tak dostala nielen do novej fázy svojej existencie, ale aj do kvalitatívne novej úrovne spolupráce. Nejednalo sa totiž už o spoluprácu štyroch krajín s rovnakými alebo podobnými pozíciami. Z toho vyplýva aj nová úloha Višeγράdskej spolupráce. V deklarácií troch premiérov Česka, Maďarska a Poľska z 21. októbra 1998 sa počítá s pomocou Slovensku, vrátiť sa do integračného procesu.²² Trojstranná podpora Slovenska v jeho novom smerovaní nemá ale nezištný charakter. Vyplýva zo záujmov všetkých zúčastnených strán. Maďarská republika by sa po vylúčení Slovenska dostala do pozície „ostrova NATO bez územného spojenia“.²³ Vylúčenie by znamenalo aj značné hospodárske a infraštruktúrne komplikácie v prípade, že by sa tri krajiny V4 stali členmi EÚ bez Slovenska.

²² Dienstier, J.: Visegrád. In: Mezinárodní politika, 1999, č. 2, s. 7

²³ Tamtiež

K zahraničnopolitickým motívom obnovenia V4 možno pripočítať aj nové bezpečnostné riziká v Európe objavujúce sa hlavne v druhej polovici deväťdesiatych rokov: po prvé, kríza v bývalej Juhoslávii; po druhé, politická a ekonomická situácia v Rusku a s ňou spojená neistota.²⁴ Zhmotnením konvergujúcich tendencií v bezpečnostných otázkach krajín V4 je okrem podpory Slovenska pri vstupe do NATO aj nedávne zriadenie mnohonárodnej brigády zloženej z vojsk Českej republiky, Slovenskej republiky a Poľskej republiky.

Ak je možné hovoriť o novej kvalite vzťahov v rámci Višegrádu, tak predovšetkým v súvislosti so založením Medzinárodného višegrádskeho fondu (MVF). Zatiaľ čo v prvej fáze Višegrádskej spolupráce sa všetko odohrávalo na najvyššej politickej úrovni, ale bez formálnej spoločnej inštitúcie, po roku 1999 (po zriadení MVF) nadobudla táto spolupráca aj dimenziu občiansku, ktorej konkrétnou podobou sa stala podpora a financovanie rôznych projektov vyzdvihujúcich višegrádsku dimenziu. Druhým aspektom vzniku MVF je fakt, že sa jedná o inštitucionálne zakotvenie višegrádskej spolupráce, aj keď nepolitické. „Je to precedens. Višegrádska spolupráca bola v novodobom ponímaní doteraz vždy postavená na neformálnych kontaktoch špičkových politikov a nebola zinštitucionalizovaná. Aj preto bola možná klinická smrť Višegrádu...“²⁵

Dôležité je dnes však, že záujem o višegrádsku spoluprácu na občianskej úrovni a prípravu projektov na jej podporu je veľký. Dokladuje to fakt, že len v priebehu obdobia od mesiaca jún 2000 (kedy bol založený MVF) do 15. septembra 2000 (prvá uzávierka projektov) bolo zaregistrovaných spolu 236 návrhov projektov.

²⁴ Nyusztay, L.: Regional initiatives in East-Central Europe: the case of the Vishegrad Group and the Central European Free Trade Agreement.

²⁵ Čechová, S.: Medzinárodný višegrádsky fond – znovuzrodenie stredoeurópskeho jadra. In: Mosty, 1. 8. 2000

ZÁVER

V predkladanej práci som sa zamerlal na problematiku spolupráce krajín V4 v stredoeurópskom priestore. Višeγράdska spolupráca tu predstavuje určite najintenzívnejšiu formu regionálnej spolupráce na začiatku 21. storočia. Okrem toho, že v oblasti pôsobila a pôsobí ako magnet,²⁶ je aj akousi zárukou mierového spolunažívania, dnes už postavenej aj na občianskej iniciatíve a spolupráci. Ako bolo povedané, jednou z hlavných priorít V4 je v súčasnosti napomôcť Slovensku v jeho integračných snahách (najmä v súvislosti s blížiacim sa summitom NATO v roku 2002 v Prahe), a vzájomne koordinovať kroky všetkých štyroch krajín pri vyrovnávaní sa s problémami v začleňovaní sa do EÚ. Z uvedených skutočností je zrejmé, že súčinnosť v rámci regiónu je zárukou regionálnej stability²⁷ a efektívnejšieho fungovania EÚ, ktorá sama podporuje regionálnu spoluprácu. Hovorí sa však konkrétne kroky štátov V4 pri vyjednávaní o jednotlivých kapitolách pre vstup do Európskej únie v prospech Višeγράdskej dimenzie? Isté pochybnosti sem priniesli rokovania o jednotlivých kapitolách pre vstup do Európskej únie. Otázkou ostáva, ako by sa mohla situácia vyvinúť, keby tu došlo ku koordinácii krajín V4. Tento príklad ukazuje na značnú priepasť medzi deklarativnou rovinou spolupráce V4 a konkrétnou zahraničnou politikou jednotlivých štátov.

Višeγράdska spolupráca znamená teda v teoretickej rovine jednoznačný prínos tak pre región strednej Európy ako aj pre jednotlivé štáty V4. V praktickej rovine však dochádza k rozdielom medzi formuláciou konkrétnych cieľov a realizovanými krokmi jednotlivých vlád.

Zmyslom predkladanej práce bolo postihnúť len všeobecné tendencie a zmeny, ktoré sa odohrali v strednej Európe ku koncu deväťdesiatych rokov, a v rámci nich zhodnotiť Višeγράdsku spoluprácu. Určite nebola vyčerpaná celá problematika regionálnej spolupráce v strednej Európe. Zaujímavou by bola iste napríklad štúdia o vzťahu osobností verejného života a politických elít k tzv. višeγράdskej idei vo všetkých štyroch krajinách. Možno práve takáto práca by bližšie poodhalila vyššie spomínané rozdiely medzi teóriou a praxou Višeγράdskej spolupráce. Táto práca by však mohla aspoň čiastočne prispieť k objasneniu situácie v našom regióne.

²⁶ Dôkazom toho je fakt, že mnoho rokovaní V4 v priebehu jej existencie sa udialo za prítomnosti tzv. pozorovateľov (reprezentantov z iných krajín), ale aj to, že sa niektoré štáty pokúšali (pri vzniku) dostať medzi členské štáty. V minulosti to boli Rumunsko a Bulharsko, a v súčasnosti je horúcim kandidátom Slovinsko.

²⁷ Dienstbier, J.: Visegrád. In: Mezinárodní politika, 1999, č. 2, s. 7

BIBLIOGRAFIA

ČECHOVÁ, S.: *Medzinárodný višegrádsky fond – znovuzrodenie stredoeurópskeho jadra*. In: Mosty, 1. 8. 2000

DIENSTBIER, J.: Visegrád. In: *Mezinárodní politika*, 1999, č. 2.

HNÍZDO, B.: *Mezinárodní perspektivy politických regionů*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1995.

KOLLÁR, M. - MESEŽNIKOV, G.: *Slovensko 2000 – súhrnná správa o stave spoločnosti*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2000.

KREJČÍ, O.: *Geopolitika stredoevropského priestoru*. Ekopress, Praha, 2000.

LUKÁŠEK, L.: *Summit a ekonomické fórum Stredoevropskej iniciatívy – spoločne v realizácii Paktu stability pre juhovýchodnú Európu*. In: *Mezinárodní politika*, 1999, č. 12.

NÁLEVKA, V.: *Světová politika ve 20. století (II.)*. Nakladatelství Aleš Skřivan ml., Praha 2000.

NYUSZTAY, L.: *Regional initiatives in East-Central Europe: the case of the Visegrad Group and the Central European Free Trade Agreement*.

PÁSTOR, Z.: *Dejiny Slovenska*. FPVaMV UMB, Banská Bystrica 2000.

www.visegrad.org/V4/default.htm, 11. 4. 2001

www.visegrad.org/UK_press_2000.htm, 11.4.2001

www.visegrad.org/UK_press_2001.htm, 11.4.2001

www.foreign.gov.sk/slovak/index.htm, 11. 4. 2001